

บทที่ 5

บทสรุป

จากการวิเคราะห์ Soft Power ของญี่ปุ่น โดยใช้กรอบแนวคิดของ Nye และ Cooper สามารถสรุปได้ว่า ญี่ปุ่นได้เปลี่ยนแปลงนโยบายเกี่ยวกับ Soft Power ของตนจากที่มีบทบาทเชิงรับ (passive) ในช่วงทศวรรษ 1980 จนถึงปลายทศวรรษ 1990 มาเป็นเชิงรุก (proactive) โดยการผลักดันการทูตวัฒนธรรมมากขึ้น ตั้งแต่หลังปี 1997 เป็นต้นมา

1. นโยบาย Soft Power เชิงรับของญี่ปุ่น (ต้นทศวรรษ 1980 - ปลายทศวรรษ 1990)

การประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่องตลอดทศวรรษ 1960-1980 ทำให้ญี่ปุ่นมีอิทธิพลด้าน Soft Power ในฐานะต้นแบบการพัฒนาของประเทศในเอเชีย ทั้งในระดับรัฐและในระดับองค์กรธุรกิจ แต่การมี Soft Power ของญี่ปุ่นนี้ เป็นไปในลักษณะเชิงรับ (passive policy) ไม่ได้มีการส่งเสริมผลักดันอย่างมากมายนักจากฝ่ายญี่ปุ่น เนื่องจากฝ่ายประเทศผู้รับเอง มีความชื่นชมในความแข็งแกร่งของเศรษฐกิจญี่ปุ่น และควมมีประสิทธิภาพขององค์กรธุรกิจของญี่ปุ่น ทำให้เกิดความพยายามนำแนวคิดของญี่ปุ่นมาเป็นต้นแบบอยู่แล้ว ทำให้ญี่ปุ่นสามารถมีอิทธิพลด้านแนวคิด โดยไม่ต้องเป็นฝ่ายริเริ่ม หรือลงทุนลงแรงอะไรมากนัก

Soft Power ของญี่ปุ่นในช่วง 2-3 ทศวรรษก่อนที่จะเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ สามารถแบ่งออกได้เป็น 2 ระดับ คือ ในระดับมหภาค และในระดับจุลภาค สำหรับระดับมหภาคนั้น จะเป็นแนวทางการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมที่รัฐมีบทบาทสำคัญ สำหรับระดับจุลภาคคือการบริหารจัดการองค์กรธุรกิจญี่ปุ่น ซึ่งทั้ง 2 สิ่งมีอิทธิพลทางความคิดเป็นตัวช่วยให้ประเทศอื่นๆ นำไปปฏิบัติตาม

1.1 การมีอิทธิพลในฐานะต้นแบบการพัฒนา

ญี่ปุ่นสามารถเปลี่ยนมาเป็นประเทศอุตสาหกรรมที่ทันสมัย และประสบความสำเร็จทางเศรษฐกิจอย่างสูงได้ในชั่วระยะเวลาสั้นๆ ทำให้นานาประเทศสนใจศึกษาถึงวิธีการที่ญี่ปุ่นใช้ และนำไปเลียนแบบเพื่อพัฒนาประเทศให้ก้าวหน้าตามญี่ปุ่น โดยเฉพาะประเทศอุตสาหกรรมใหม่ NIEs ในเอเชีย คือ เกาหลีใต้ ไต้หวัน ฮองกงและสิงคโปร์ ที่สามารถปรับเปลี่ยนประเทศไปสู่ความเป็นอุตสาหกรรมได้อย่างรวดเร็วและประสบความสำเร็จอย่างสูงจนได้ฉายาว่า ประเทศ 4 มังกร

วิธีการหรือทฤษฎีที่ประเทศเหล่านี้ใช้เพื่อนำไปสู่ความสำเร็จ เป็นแนวทางอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะที่ได้รับการขนานนามว่า “รูปแบบการพัฒนาแบบเอเชียตะวันออก” (East Asian Model) ซึ่งญี่ปุ่นเป็นประเทศแรกที่เริ่มใช้แนวการพัฒนานี้ ลักษณะการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมของญี่ปุ่นและกลุ่มประเทศในเอเชียตะวันออกดังที่ได้กล่าวมานี้ เป็นรูปแบบการพัฒนาที่เรียกว่าแนวคิด “รัฐพัฒนา” หรือ Developmental State ซึ่งเป็นนโยบายในการพัฒนาประเทศ โดยที่รัฐเป็นผู้นำในการพัฒนา และกำหนดนโยบาย โดยรัฐได้เข้าไปแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ และมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับภาคธุรกิจ เพื่อให้เกิดผลลัพธ์คือการพัฒนาเศรษฐกิจและอุตสาหกรรมอันเป็นเป้าหมายสูงสุด

จากการวิเคราะห์ 3 ประเทศที่พยายามนำตัวแบบการพัฒนาของญี่ปุ่นไปใช้ อันได้แก่ เกาหลีใต้ มาเลเซีย และสิงคโปร์ แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อการพัฒนาในประเทศเหล่านี้ในระดับสูง โดยเฉพาะในกรณีของมาเลเซียที่ประกาศนโยบาย “แลตะวันออก” ยึดญี่ปุ่นเป็นต้นแบบการพัฒนา สำหรับผู้มีบทบาทสำคัญในการแนวทางการพัฒนาแบบญี่ปุ่นไปใช้ คือรัฐบาลในประเทศเหล่านั้นเอง ญี่ปุ่นเพียงมีบทบาทในเชิงรับ (passive) โดยการให้การสนับสนุนไปตามกระแสเท่านั้น

1.2 การมีอิทธิพลทางการบริหารแบบญี่ปุ่น

วิธีการบริหารงานจนประสบความสำเร็จของบริษัทและองค์กรญี่ปุ่น อันเป็นตัวขับเคลื่อนให้การพัฒนาอุตสาหกรรมก้าวหน้าได้อย่างรวดเร็ว นั้น ได้กลายมาเป็นสิ่งที่อยู่ในความสนใจของหลายๆฝ่าย จากการศึกษาพบว่าวิธีการในการจัดการบริหารองค์กร โดยเฉพาะในภาคการผลิตที่ญี่ปุ่นเป็นต้นแบบและได้มีอิทธิพลอย่างกว้างขวางไปทั่วโลก คือแนวคิดเกี่ยวกับการควบคุมคุณภาพหรือ TQC และระบบการผลิตแบบโตโยต้า (TPS หรือ Lean Production) ซึ่งระบบทั้ง 2 ประการนี้ได้ถูกนำไปศึกษา พัฒนาและเลียนแบบโดยผู้ผลิตในประเทศต่างๆมากมาย รวมทั้งมีการเผยแพร่แนวคิด และวิธีการโดยผ่านการอบรมต่างๆอย่างแพร่หลาย ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่าสะท้อนให้เห็นว่าทั้งระบบการควบคุมและจัดการคุณภาพ และวิธีการผลิตแบบโตโยต่านั้นมีอิทธิพลในวงกว้าง ยังคงได้รับความสนใจและเป็นที่น่าสนใจศึกษาอยู่จนถึงปัจจุบัน

อิทธิพลของแนวคิดทั้ง 2 อย่างนี้มีอิทธิพลต่อผู้อื่นโดยที่ญี่ปุ่นไม่ได้เป็นผู้ริเริ่มอะไรเพียงมีนโยบายในเชิงรับ โดยการให้การสนับสนุนการเลียนแบบนำเอาไปใช้เท่านั้น แต่เป็นอิทธิพลที่มีผลต่อแนวความคิดของประเทศอื่นๆ ซึ่งถือเป็น Soft Power ของญี่ปุ่นลักษณะหนึ่ง

อย่างไรก็ตาม ความเปลี่ยนแปลงอันสำคัญเกี่ยวกับ Soft Power ของญี่ปุ่นเกิดขึ้นเมื่อหลายประเทศในเอเชียประสบวิกฤติเศรษฐกิจเอเชียในปี 1997 ประกอบกับญี่ปุ่นก็ตกอยู่ในภาวะ

เศรษฐกิจตกต่ำยาวนานแบบไร้ทางออกตลอดช่วงทศวรรษ 1990 จึงมีผลทำให้อิทธิพลทางความคิดของญี่ปุ่นและความศรัทธาที่ประเทศต่างๆ มีต่อดัชนีแบบรัฐพัฒนาของญี่ปุ่นลดลงอย่างมาก ส่งผลให้ Soft Power ในฐานะต้นแบบการพัฒนาของญี่ปุ่นเริ่มเสื่อมความนิยมลง รวมทั้งผู้คนเริ่มเบนความสนใจไปยังรูปแบบการพัฒนาเศรษฐกิจแบบอื่น โดยเฉพาะรูปแบบเศรษฐกิจแบบเสรีนิยมของสหรัฐ ที่เอื้อต่อการพัฒนาเศรษฐกิจแบบฐานความรู้ ที่มีความคิดสร้างสรรค์อย่างธุรกิจซอฟต์แวร์ และโทรคมนาคม ที่มีจุดเริ่มต้นการประกอบธุรกิจแบบใหม่ที่มาจากการก่อตั้งและดำเนินกิจการโดยบุคคลเพียงไม่กี่คนหรือ Start-up Company

อย่างไรก็ดี ไม่ใช่ว่าอิทธิพลหรือ Soft Power ของญี่ปุ่นจะลดลงไปทั้งหมด หลักการบริหารงานหรือการควบคุมองค์กรแบบญี่ปุ่นยังคงมีอิทธิพล และแพร่หลายอยู่ทั่วไปในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เนื่องจากประเทศกำลังพัฒนายังคงให้ความสำคัญกับอุตสาหกรรมการผลิตอยู่ และระบบการบริหารงานแบบญี่ปุ่นนั้นยังแสดงให้เห็นว่ามีประสิทธิภาพ และใช้ได้ผลดี แต่การลดลงของอิทธิพลของญี่ปุ่นที่มีต่อประเทศอื่นๆ ในภูมิภาคเอเชียนั้น ทำให้ญี่ปุ่นต้องหันไปผลักดันและสร้าง Soft Power ในลักษณะอื่นขึ้นมาทดแทน ซึ่งวิธีการหรือเครื่องมือที่ญี่ปุ่นเอามาใช้เพื่อเป็นการคงความมีอิทธิพลของตนเอาไว้คือ การทูตวัฒนธรรม

2. นโยบาย Soft Power เชิงรุกของญี่ปุ่น (ปลายทศวรรษ 1990 - ปัจจุบัน)

นโยบายการทูตวัฒนธรรมของญี่ปุ่น เน้นที่กิจกรรมหลัก 2 ประเภท คือ การเผยแพร่วัฒนธรรมสมัยนิยมของญี่ปุ่น และการจัดโครงการแลกเปลี่ยน

2.1. การเผยแพร่วัฒนธรรมสมัยนิยม

วัฒนธรรมสมัยนิยมของญี่ปุ่นหรือ J-pop นั้น ได้รับการเผยแพร่และมีอิทธิพลในประเทศต่างๆ มาเป็นเวลานานแล้ว ผ่านทางสื่อบันเทิงต่างๆ โดยมีภาคเอกชนเป็นผู้ผลักดัน ด้วยแรงจูงใจด้านผลประโยชน์ทางการค้า แต่จากการที่ญี่ปุ่นต้องแสวงหานโยบายใหม่ๆ เพื่อมาเพิ่ม Soft Power ของตนให้มากขึ้น ประกอบกับความการเฟื่องฟูของวัฒนธรรมป๊อปญี่ปุ่นและกระแสความสนใจในอำนาจด้านวัฒนธรรม อันเป็นอำนาจแนวใหม่ที่ขึ้นมามีบทบาทสำคัญแทนที่อิทธิพลทางเศรษฐกิจ ทำให้ภาครัฐหันมาให้ความสนใจเผยแพร่วัฒนธรรม J-pop มากขึ้น โดยปรากฏในนโยบายการทูตวัฒนธรรม

นโยบายเชิงรุกของญี่ปุ่นเกี่ยวกับการเผยแพร่วัฒนธรรมป๊อปนั้น เด่นชัดขึ้นตั้งแต่สมัยที่นายจุนอิจิโร โคอิชิมีเป็นนายกรัฐมนตรีเป็นต้นมา โดยได้มีการริเริ่มและจัดกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นการ

เผยแพร่วัฒนธรรมมากมาย เช่น โครงการปีแห่งการแลกเปลี่ยน “อาเซียน-ญี่ปุ่น 2003” ที่มีการจัดกิจกรรมมากมาย รวมถึงคอนเสิร์ต J-Pop และ World Cultural Forum ซึ่งล้วนเป็นการมีบทบาทเชิงรุกเพื่อให้มีการเผยแพร่วัฒนธรรมญี่ปุ่นออกไปให้กว้างขวางมากยิ่งขึ้น

นอกจากนี้ ญี่ปุ่นยังหันมาให้การสนับสนุนสื่อวัฒนธรรมป๊อปญี่ปุ่นที่ได้รับความนิยมในญี่ปุ่นมาเป็นเวลาช้านาน คือหนังสือการ์ตูนประเภทนิยายประกอบภาพ หรือ “มังงะ” (manga) ให้เป็นที่รู้จักกว้างขวางมากขึ้นในฐานะตัวแทนวัฒนธรรม J-Pop เพื่อให้ต่างชาติได้สัมผัสถึงวัฒนธรรมญี่ปุ่นที่ทันสมัย นอกจากนี้ การที่ญี่ปุ่นเป็นต้นกำเนิดของ Manga และการ์ตูนญี่ปุ่นเป็นสิ่งที่ผู้คนจำนวนมากทั้งในและนอกญี่ปุ่นชื่นชอบ นายทาโร อะโซ รัฐมนตรีต่างประเทศของญี่ปุ่นได้เสนอให้ตั้ง “รางวัลโนเบลสำหรับ Manga” ขึ้นเพื่อมอบให้กับผู้มีบทบาทโดดเด่นในวงการการ์ตูนทั่วโลก รวมทั้งการแต่งตั้งให้ไดราเอมอน ตัวการ์ตูนที่เป็นที่รู้จักไปทั่วโลกให้เป็น “ทูตของภาพยนตร์การ์ตูน” คนแรกของญี่ปุ่น ซึ่งตัวอย่างที่ยกมานี้ ยิ่งแสดงให้เห็นว่า ในปัจจุบันญี่ปุ่นให้ความสำคัญและสนับสนุนวัฒนธรรม J-pop มากขึ้นอย่างเห็นได้ชัด

2.2. การจัดโครงการแลกเปลี่ยน

นอกจากการส่งเสริมและเผยแพร่วัฒนธรรมป๊อป รัฐบาลญี่ปุ่นยังจัดโครงการแลกเปลี่ยนต่างๆ อย่างเข้มข้นขึ้น แสดงถึงการมีบทบาทเชิงรุกในนโยบายการสร้าง Soft Power ผ่านการทูตวัฒนธรรม โดยญี่ปุ่นเห็นว่าการแลกเปลี่ยนบุคลากรเป็นส่วนหนึ่งที่จะช่วยสร้างความเข้าใจอันดีระหว่างกันให้เพิ่มมากขึ้นได้

ในปี 2007 รัฐบาลญี่ปุ่นริเริ่มโครงการแลกเปลี่ยนเยาวชนโครงการใหม่ขึ้น คือโครงการ JENESYS ในสมัยนายกรัฐมนตรีญี่ปุ่นชินโซ อาเบะ เพื่อปลูกฝังให้เกิดความเข้าใจที่ลึกซึ้งเกี่ยวกับญี่ปุ่นขึ้นในหมู่เยาวชนนานาชาติ โดยเล็งเห็นว่าเยาวชนจะเป็นกำลังสำคัญและมีบทบาทสำคัญเพื่อความสัมพันธ์อันดีระหว่างกันในอนาคต ญี่ปุ่นจึงมีแผนจะเชิญเยาวชนจากชาติสมาชิกการประชุมสุดยอดเอเชียตะวันออก (EAS) ให้มาใช้ชีวิตอยู่ร่วมกัน และแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมซึ่งกันและกัน

อันที่จริง โครงการแลกเปลี่ยนบุคลากรนี้เกิดขึ้นมาตั้งแต่ช่วงทศวรรษที่ 1970 ไม่ว่าจะเป็นโครงการเรือเยาวชนอาเซียน-ญี่ปุ่น ที่ได้เริ่มจัดมาตั้งแต่ปี 1974 และยังคงดำเนินมาจนถึงปัจจุบัน การให้ทุนการศึกษานักเรียนต่างชาติไปศึกษาต่อในญี่ปุ่น การจัดกิจกรรมแลกเปลี่ยนบุคลากรในการสอนภาษาญี่ปุ่น หรือการแลกเปลี่ยนศิลปินและผู้เชี่ยวชาญทางด้านศิลปวัฒนธรรม แต่วัตถุประสงค์ในการจัดโครงการแลกเปลี่ยนเหล่านั้น เป็นไปในเชิงรับ เพื่อปรับปรุงความสัมพันธ์ และภาพลักษณ์ของญี่ปุ่นที่ถูกโจมตีว่าเอาเปรียบทางเศรษฐกิจต่อประเทศ

อื่น ในการส่งเสริมโครงการแลกเปลี่ยนในระยะปัจจุบันของญี่ปุ่น มีวัตถุประสงค์ที่แตกต่างออกไป คือ เป็นนโยบายเชิงรุกเพื่อเพิ่มอิทธิพลทางวัฒนธรรมและความคิดของญี่ปุ่น ซึ่งก็คือ การเพิ่ม Soft Power ของญี่ปุ่นนั่นเอง

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงนโยบายด้าน Soft Power ของญี่ปุ่น

สำหรับปัจจัยที่ทำให้ญี่ปุ่นเปลี่ยนนโยบายด้าน Soft Power จากเชิงรับสู่เชิงรุก สามารถวิเคราะห์ได้เป็น 2 ประการด้วยกัน ประการแรก คือ การเสื่อมความนิยมในอิทธิพลทางความคิดของญี่ปุ่นในเรื่องของต้นแบบการพัฒนา ที่เป็นผลมาจากวิกฤติเศรษฐกิจเอเชียที่เกิดขึ้นกับหลายประเทศในเอเชียเมื่อปี 1997 ในขณะที่เศรษฐกิจของญี่ปุ่นก็อยู่ในสภาพย่ำแย่ ญี่ปุ่นจึงไม่ได้อยู่ในสภาพที่จะสามารถเสนอแนวทางออกสำหรับประเทศในเอเชียได้ ญี่ปุ่นจึงต้องพยายามเพิ่มอิทธิพลทางวัฒนธรรมของตน เพื่อรักษา Soft Power ของตนไว้

ประการที่สอง คือ การก้าวขึ้นมาของจีนที่มีอิทธิพลมากขึ้นในภูมิภาคทั้งในด้านเศรษฐกิจ การทหาร และวัฒนธรรม ตลอดจนการส่งเสริมวัฒนธรรม K-Pop ของเกาหลีอย่างขนานใหญ่ ทำให้ญี่ปุ่นไม่อาจอยู่เฉย หรือมีนโยบาย Soft Power ในเชิงรับแบบเดิม หากแต่จำเป็นต้องมีบทบาทในเชิงรุกเพื่อรักษาอำนาจและอิทธิพลของตน จึงไม่น่าแปลกใจที่ญี่ปุ่นเน้นการทุ่มทุนมากกว่าเจป็อปประเภทอื่น เพราะทั้งจีนและเกาหลียังไม่สามารถเทียบเคียงญี่ปุ่นได้ในกรณีของหนังสือการ์ตูนและภาพยนตร์การ์ตูน ในขณะที่ดนตรีป๊อป ละครและภาพยนตร์จากเกาหลีเริ่มท้าทายความนิยมของเจป็อปญี่ปุ่นอย่างเห็นได้ชัด

สำหรับกิจกรรมที่รัฐบาลญี่ปุ่นริเริ่มขึ้นดังที่ได้ยกตัวอย่างมาข้างต้นนั้น แม้จะมีการจัดกิจกรรมในลักษณะเดียวกันมาแล้วก่อนหน้านี้ แต่ปัจจุบันวัตถุประสงค์ได้เปลี่ยนแปลงไป จากความต้องการที่จะเผยแพร่วัฒนธรรม แลกเปลี่ยนบุคคลเพื่อสร้างความเข้าใจในวัฒนธรรมและสังคมญี่ปุ่น เพื่อปรับปรุงและสร้างภาพลักษณ์ที่ดีของญี่ปุ่นในสายตานานาชาติในยุคก่อน เป้าหมายของการจัดโครงการแลกเปลี่ยนในปัจจุบัน ให้ความสำคัญกับเรื่องวัฒนธรรมญี่ปุ่นมากขึ้น และทั้งโครงการเผยแพร่วัฒนธรรมป๊อปและโครงการแลกเปลี่ยนนั้น มีเป้าหมายใหม่เพื่อสร้างความเข้าใจที่ลึกซึ้งมากขึ้นเกี่ยวกับญี่ปุ่น ทั้งทางด้านสังคม วัฒนธรรม และที่สำคัญคือ เพื่อรักษาสถานะความเป็นประเทศผู้นำทางด้านวัฒนธรรมของญี่ปุ่นเอาไว้ อันจะเป็นการสร้างอิทธิพลในลักษณะอื่นขึ้นมาแทนที่อิทธิพลด้านแนวความคิดในการพัฒนาที่ลดความสำคัญลง เพื่อเป็นการรักษาระดับ Soft Power ของตนไว้